

РИЖКОВА ЮЛІЯ АНДРІЇВНА

студентка 2 курсу 4 групи міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Науковий керівник: **ГОЦУЛЯК СВІТЛАНА ЛЕОНІДІВНА**, к.ю.н., асистент кафедри історії держави і права України та зарубіжних країн Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 340.15(47),1939":32

DOI: 10.37772/2518-1718-2020-1(29)-11

ПАКТ МОЛОТОВА – РІББЕНТРОПА ЯК РОКОВИЙ ВИРОК ЄВРОПЕЙСЬКОГО КОНТИНЕНТУ

У даній науковій публікації розглянуто документ – пакт Молотова – Ріббентропа, котрий неабияк вплинув як на політичний, так і соціальний розвиток та майбутній потенціал десятків країн усього Європейського континенту. Пакт досі визначає багато геополітичних реалій в сучасній Європі. Дискусії про історичну роль договору про ненапад і секретних протоколів актуальні й донині. У статті досліджено юридичну характеристику та сутність міжнародного акту політико-правового характеру. Проаналізовано наслідки, які покликало за собою підписання «рокового вироку», а також детально виділено та запропоновано як позитивні, так і негативні сторони даного документу у поєднанні із встановленням його міжнародного значення.

Ключові слова: міжнародні відносини, міждержавні конфлікти, політика, пакт.

Постановка проблеми. З моменту укладення пакту минула безліч десятиліть, а сутнісний характер відповідного документу продовжує викликати дискусії серед істориків-науковців. Основним критерієм який утримує дебати щодо висвітленого питання «на плаву» виступає той факт, що наслідком підписання акту стала видозміна всього Європейського континенту та стався зрух геополітичного балансу. Тому, актуальність теми виявляється в тому, що на сьогоднішній день немає однозначних політичних і моральних оцінок пакту, на основі яких можна було б встановити раціональне міжнародне значення документу.

Мету даної публікації можна висвітлити через наступні завдання: 1) встановити юридичну характеристику та сутність пакту Молотова – Ріббентропа; 2) проаналізувати наслідки до яких призвело підписання документу; 3) виділити позитивні та негативні сторони акту у поєднанні із запропонуванням варіанту його міжнародного значення.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження поставленого питання займалися такі вітчизняні науковці, як М. Швагуляк, С. Пронь, І. Халупа тощо, які займалися встановленням сутності пакту Молотова – Ріббентропа, аналізували важливість секретних протоколів. Розгляд даної теми закріплюють у своїх роботах і ряд зарубіжних дослідників, серед яких

Ніколас Бьорнс та Андреас Ортега, які розглядали наслідки до яких призвело підписання пакту та яким чином це вплинуло на подальший розвиток країн Європейського континенту.

Виклад основного матеріалу. Договір про ненапад між СРСР і Німеччиною, більш відомий як пакт Молотова – Ріббентропа, було укладено в Москві 23 серпня 1939 року. Документ цей має багато думок та поглядів щодо нього. Досить сказати, що відразу ж після свого підписання пакт викликав критику з боку багатьох учасників міжнародного комуністичного руху і від представників інших лівих сил. Навіть не знаючи про існування секретних протоколів, ці люди побачили в пакті немислимий для прихильників лівої ідеології змову з найпохмурішою імперіалістичною реакцією – нацизмом. Багато дослідників навіть вважають пакт початком кризи міжнародного комуністичного руху, оскільки він поглибив недовіру Й. Сталіна до іноземних компартій і сприяв розпуску Комуністичного Інтернаціоналу Сталіним у 1943 році. Так, на думку одних істориків, багато в чому сприяв початку Другої світової війни, на думку ж інших – дозволив відстрочити її початок.

Переходячи до висвітлення першого завдання слід наголосити на тому, що за договором сторони брали на себе такі зобов'язання: погоджувати спіль-

ні дії; нейтральність у випадку війни однієї зі сторін проти сторонніх держав; не приєднуватись до союзів, які прямо чи непрямо скеровані проти однієї зі сторін. Документ складався з короткого вступу та семи статей. Що найважливіше, до договору додавався таємний протокол, який став відомим лише після поразки Німеччини в 1945 році та яким визначались радянські та німецькі «сфери впливу» в Північній та Східній Європі. Оцінки юридичної сторони договору суперечливі. Згідно з позицією одних вчених договір про ненапад сам по собі (без протоколу) не містить нічого незвичайного і являє собою типовий договір про ненапад, приклади яких досить часто зустрічались в тогочасній європейській історії. Втім, дехто звертає увагу на те, що в договорі відсутній пункт, який скасовує його дію у випадку, якщо одна зі сторін вчинить агресію [1, с. 78].

Для кращого розуміння сутності пакту Молотова – Ріббентропа слід проаналізувати версії про причини його підписання як з боку СРСР, так і з боку нацистської Німеччини. Радянська історіографія вважала підписання договору про ненапад з Німеччиною єдиною можливістю уникнути війни з нею та іншими країнами Антикомінтернівського пакту в 1939 році, коли СРСР, на її думку, перебував в ізоляції, не маючи союзників. Звичайно головну сутність пакту А. Гітлер вбачав у забезпеченні схоронності східних кордонів. Підписання цього договору було певним політичним кроком, спрямованим до Франції та Великої Британії задля того, щоб деморалізувати керівництво цих країн, які вже не могли сподіватися на участь Радянського Союзу на їх стороні у випадку війни.

Отож, конституційно-правовий механізм формування зовнішньої політики за пактом Молотова-Ріббентропа базувався на відповідних положеннях, а саме:

1. Утримання від взаємних агресивних дій з іншими сторонами; жодна сторона не надаватиме підтримку третім державам, що будуть вести агресивні дії щодо однієї з них.

2. Дипломатичне врегулювання конфліктних ситуацій та спорів.

3. Бажання встановити довгострокові дружні відносини між обома країнами [2].

Зрозуміло, що роль пакту Молотова – Ріббентропа полягала лише у суто особистих намірах обох країн у боротьбі за панування та більшого впливу у світі. Кожна із них мала свою мету та цілі, підготовка до яких здійснювалася як раз у проміжок дії договору.

Друге завдання пов'язане із визначенням основних контрастних наслідків, із якими пов'язане підписання зазначеного пакту. Зміни, що відбувалися у Західній Україні мали суперечливий характер. З

одного боку, здійснювалася експропріація маєтків польських землевласників, було проведено земельну реформу, поліпшувалось медичне обслуговування тощо. Але, на жаль, ці позитивні зміни затьмарились репресивним свавіллям, командно-адміністративними, тоталітарними методами, зокрема, відбулась руйнація політичної та культурної інфраструктури, створеної українською інтелігенцією, проводились тотальні репресії проти національно свідомих представників західноукраїнського суспільства, здійснено масові депортації населення [3, с. 214].

Для Німеччини ж пакт має інакші наслідки. По-перше, вона дістала повну свободу дій у Європі. По-друге, таким чином забезпечила собі надійний тил для воєнних дій проти Західної Європи та забезпечила підтримку СРСР у війні проти Польщі. По-третє, Німеччина одержала у своє розпорядження значну кількість матеріальних та людських ресурсів.

Радянський же союз завдяки цьому пакту дістав можливість зміцнити обороноздатність країни та одержав можливість поширити свій вплив у західному напрямку.

Отже, даючи оцінку приєднанню Західної України до складу Української РСР, доцільно сказати, що, незважаючи на злочини тоталітарного режиму, які, звичайно, нічим не можна виправдати, сам факт об'єднання після майже 600-літнього роз'єднання українських земель заслуговує позитивної оцінки. Щодо наслідку договору на світовій арені – він зірвав на певний час спроби західних держав зіштовхнути між собою Німеччину й Радянський Союз, проте об'єктивно сприяв Німеччині в розв'язанні нової агресії в Європі.

Розглядаючи третє завдання необхідно почати саме із підходів розуміння негативних рис договору, згідно з якими навіть радянські дослідники критикували його. Так, один із ідеологів навіть пропонував рахувати дату початку Другої світової війни 23 серпня 1939 р., а не 1 вересня. Нинішня західна суспільна думка теж засуджує цей документ. Так, Парламентська асамблея ОБСЄ у своїй резолюції на початку липня 2009 р. поклала всю вину за розв'язання Другої світової війни на нацистську Німеччину і Радянський Союз [4].

Якщо казати про підходи розуміння позитивних рис пакту, то офіційна радянська, а нині – російська історіографія виправдовує укладення пакту Молотова – Ріббентропа як намагання не потрапити в міжнародну ізоляцію, викликану Антикомінтернівським пактом і передбачити об'єднання європейських країн проти СРСР.

Однозначно можна сказати тільки те, що дискусії щодо юридичної сили пакту Молотова – Ріббентропа та протоколів до нього, дипломатичного

та політичного значення тривають і досі. Виходячи з цього можна зробити висновок, що цей документ вплинув і на формування нового правопорядку. Сам факт його укладення та наслідки цього поставили перед міжнародним співтовариством завдання розробити ефективний механізм дотримання та реалізації міжнародно-правових норм, а також основних принципів міжнародного права, таких як заборони застосування сили або загрози силою, суверенної рівності держав, невтручання, територіальної цілісності держав тощо.

Отже, донині тривають дискусії щодо юридичної сили договору про ненапад між Німеччиною та Радянським Союзом, так само як і про його міжнародно-правову оцінку. На думку автора, якщо не брати політичний, ідеологічний чи моральний аспекти цього питання, то даний документ з точки зору міжнародного права варто розглядати як грубе порушення, яке стало одним з чинників краху міжнародного правопорядку періоду Ліги Націй і вплинуло на розбудову нового правопорядку, норм та принципів сучасного міжнародного права.

Висновки. Отож, як можна прослідкувати із усієї роботи, пакт Молотова – Ріббентропа має досить суперечливий характер як по відношенню до країн, яких він якимось чином стосувався, так і до історії взагалі.

Так, з одного боку, цей договір був дійсно вигідний та потрібний країнам, що його уклали, а саме Німеччині та Радянському Союзу. Проте вигода в кожній із цих країн була своя.

Основна сутність пакту – суто особисті наміри обох країн у боротьбі за панування та більшого впливу у світі. Кожна із них мала свою мету та цілі, підготовка до яких здійснювалася як раз у проміжок дії договору.

Безумовно, приєднання Західної України до складу Української РСР дає позитивного забарвлення факту підписання документу. Так само, акт має переваги і на світовій арені відвернувши розв'язання широкомасштабного міждержавного конфлікту. Проте не слід забувати тих доленосних подій, які також мали визначальне значення чи не в усій історії людства – Друга світова війна, яка затьмарює усі позитивні висловлення щодо пакту.

Донині тривають дискусії щодо юридичної сили договору, так само як і про його міжнародно-правову оцінку. Та з точки зору міжнародного права пакт варто розглядати як грубе порушення, що вплинуло на розбудову нового правопорядку, норм та принципів у сучасному суспільстві.

Саме тому автор вважає, що саме пакт Молотова – Ріббентропа став підписом обох держав перед майбутнім розпалом та вибухом наймасштабнішої війни і наслідків та результатів по її завершенню.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пронин А. А. Советско-германские соглашения 1939 г. Истоки и последствия: монография. Екатеринбург: УрГЮА, 1998. 136 с.
2. The Molotov-Ribbentrop Pact, 1939. URL: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1939pact.asp>
3. Кісь Я. П., Педич В. П. Актуальні проблеми історії України : курс лекцій. Івано-Франківськ, 2004. 313 с.
4. Vilnius Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly and Resolutions adopted at the eighteenth Annual Session. URL: <https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2009-vilnius/declaration-6/261-2009-vilnius-declaration-eng/file>.

REFERENCES

1. Pronin A. A. (1998). Sovetsko-germanskie soglasheniya 1939 g. Istoki i posledstviya. Ekaterinburg: UrGYuA [in Russian]
2. The Molotov-Ribbentrop Pact, 1939. URL: <https://sourcebooks.fordham.edu/mod/1939pact.asp> [in English]
3. Kis Ya. P., Pedich V. P. (2004). Aktualni problemi istoriyi Ukrayini: kurs lekcij. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian]
4. Vilnius Declaration of the OSCE Parliamentary Assembly and Resolutions adopted at the eighteenth Annual Session. URL: <https://www.oscepa.org/documents/annual-sessions/2009-vilnius/declaration-6/261-2009-vilnius-declaration-eng/file> [in English].

РЫЖКОВА ЮЛИЯ

студентка 2 курса 4 группы международно-правового факультета Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Научный руководитель: ГОЦУЛЯК СВЕТЛАНА, кандидат юридических наук, ассистент кафедры истории государства и права Украины и зарубежных стран Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

ПАКТ МОЛОТОВА – РИББЕНТРОПА КАК РОКОВОЙ ПРИГОВОР ЕВРОПЕЙСКОГО КОНТИНЕНТА

В данной научной публикации рассмотрено документ – пакт Молотова – Риббентропа, который имел большое влияние как на политическое, так и социальное развитие и будущий потенциал государств всего Европейского континента. Пакт до сих пор определяет многие геополитические реальности в современной Европе. Дискуссии об исторической роли договора о ненападении и секретных протоколов актуальны и по сей день. В статье исследована юридическую характеристику и сущность международного акта политико-правового характера. Проанализированы последствия, которые повлекли за собой подписание «рокового приговора», а также подробно выделено и предложено как положительные, так и отрицательные стороны данного документа в сочетании с установлением его международного значения.

Ключевые слова: международные отношения, межгосударственные конфликты, политика, пакт.

RYZHKOVA YULIA

Second year Student from the Group Number 07-18-04 of International Law faculty of Yaroslav Mudryi National Law University

Scientific advisor: HOTSULIAK SVITLANA, Ph.D., Assistant Professor of Legal History, Department of State and Law of Ukraine and Foreign Countries History of Yaroslav Mudryi National Law University

THE MOLOTOV – RIBBENTROP PACT AS FATEFUL SENTENCE OF THE EUROPEAN CONTINENT

Problem setting. Many decades have passed since the Pact was signed, and the essential nature of the it continues to spark debate among historians and scholars. The main criterion that continues debates is the fact that the signing of the act resulted in a change of the entire European continent and a change in the geopolitical balance. Therefore, the relevance of the topic is that today there is no clear political and moral assessment of the pact on the basis of which a rational international significance of the document could be established.

Target of research. The purposes of this study are to establish the legal characteristics and nature of the Molotov – Ribbentrop Pact; to analyze the consequences of which the document has been signed; to distinguish the positive and negative sides of the act in combination with the proposal of its international significance.

Analysis of resent researches and publications. The following scientists were engaged in research of the specified question: M. Shvagulak, S. Pron, I. Khalupa, Nicolas Burns and Andreas Ortega.

Article’s main body. This publication discusses the document – the Molotov-Ribbentrop Pact, which has had a significant impact on both political and social development and the future potential of dozens of countries across the European continent. The Pact still defines many geopolitical realities in modern Europe. Discussions about the historic role of the non-aggression treaty and secret protocols are still relevant. The article deals with the legal characterization and essence of an international act of political and legal nature. The consequences of the signature of the “fateful sentence” are analyzed, as well as the positive and negative sides of this document, in combination with the establishment of its international significance, are highlighted and presented in detail.

Conclusions and prospects for the development. Thus, as can be seen from all the work, the Molotov – Ribbentrop Pact has a rather contradictory character, both in relation to the countries it has in some way concerned and to history in general. So, on the one hand, this treaty was really beneficial and needed by the countries that signed it, namely Germany and the Soviet Union. However, the benefits in each of these countries were different.

Discussions are still ongoing about the legal force of the treaty, as well as its international legal assessment. But from the point of view of international law, the Pact should be regarded as a huge violation that has influenced the development of new rules and principles in modern society.

That is why the author believes that it is the Molotov – Ribbentrop Pact that became the signature of both states in the face of the forthcoming explosion of the largest Second world war.

Keywords: international relations, interstate conflicts, politics, pact.